

Fețele literare ale exilului asumat – Dumitru Radu Popa, *Călătoria*

Prof. univ. dr. Simona ANTOFI,
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Résumé: La formule littéraire fantastique de Mircea Eliade, relue par Dumitru Radu Popa, met en relation la technique de réécriture avec le message subversif propre au communisme, l'angoisse existentielle de l'individu vivant en post-histoire et le jeu narratologique spécifique à cet écrivain.

Mots-clé: fantastique, post-histoire, écriture subversive, angoisse postmoderne.

Analizând prozele *româno-americane* ale lui Dumitru Radu Popa, criticul literar Mircea A. Diaconu identifică o serie de particularități ale acestei proze (aparent) fantastice, „o proză de crâmpie risipite și de sugestii, de bănuieli, supoziții și suspiciuni amare care, finalmente, trec dincolo de biografie și dincolo de conjuncturalul politic, dincolo de tot ce e conjunctural, pentru a se înfige în existență. Sugestiile, supozițiile, bănuielile, suspiciunile, toate acestea privesc rațiunile existenței și forțele ei de a fi; sunt chiar o metodă de cunoaștere.”¹

Dubla condiționare care funcționează în cazul scriitorilor exilați, români și nu numai, respectiv pregnanța mărcilor identității de origine și formele de benevolă/silită acomodare la un alt context socio – cultural, ducând la constituirea unor decupaje identitare și forme de concretizare textuală problematică a acestora, nu se regăsește în cazul lui Dumitru Radu Popa. Scriitorul nu se confruntă cu dilemele, angoasele și dramele deșăratului și, tocmai de aceea, prozele lui literare respiră aerul unei libertăți de viziune și de scriitură aparte. Libertate a cărei principală formă de manifestare rezidă, în opinia noastră, în re/dez/asamblarea realului, așa cum îl percep naratorul, personajele, respectiv autorul sau cititorul, ca parte a unor construcții de tip *lume posibilă*. Adică acele construcții textuale ce au ca obiect tocmai *inconsistența, instabilitatea, provizoriul realității*. În termenii aceluiași Mircea A. Diaconu, „încărcătura de semne care instituie neliniștea

¹ Mircea A. Diaconu, *DUMITRU RADU POPA AND THE MORPHOLOGY OF APPEARANCE*, în „Globalization and intercultural dialogue : multidisciplinary perspectives” / ed.: Iulian Boldea - Tîrgu-Mureș : Arhipelag XXI, 2014 ISBN 978-606-93691-3-5 (C) Arhipelag XXI Press, 2014, p. 113, disponibil la adresa <http://www.upm.ro/gidni/GIDNI-01/Lit/Lit%2001%2011.pdf> – consultat la 1.10.2016.

și iluzia – nu și adevărul – fantasmaticului. Iată alte două particularități ale întregului volum (...)” și ale prozelor *româno – americane* în ansamblu.¹

Privind lucrurile din această perspectivă, în *Călătoria*, pe fondul dialogului deschis cu prozele fantastice eliadești, un personaj, Ticu, moare brusc. Din perspectiva soției lui mult mai tinere, Corina, dornică de parvenire și obosită de exercițiul constant al prefăcătoriei sentimentale, moartea lui Ticu echivalează cu o mare nedreptate: „Mai avea, de fapt, câțiva ani nevoie de el: bine acoperită față de cei din jur – «Nici nu știți ce înseamnă să fii nevasta unui alcoolik» – putea să perpetueze această stare de lucruri din care nu avea decât de câștigat.”²

Dincolo de bunurile de valoare pe care le va moșteni, Corinei îi va reveni rolul – și „prestigiul de văduvă respectabilă și îndurerată”.³ În realitate, însă, Corina va încheia corespunzător o încercare de parvenire executată după toate regulile... ficțiunii literare cu pretenții de verosimilitate. Aceasta deoarece naratorul – vizibil contaminat de ideologia auctorială – are mari rezerve în ceea ce privește funcționare *pactului de lectură* care îi cere scriitorului să își delege omnisciența către un narator totalmente creditabil, iar cititorului să accepte *iluzia de real* astfel creată. Mai mult, se repune în discuție raportul artă/ficțiune/realitate, căci: „De altfel, Corina însăși, ca personaj, nu spune absolut nimic, existența ei reală câștigând de departe concursul cu orice tipologie literară.”⁴

Pe de altă parte Ticu, soțul mult mai în vârstă al Corinei, își revizitează, conform modelului eliadesc amintit, existența pe care o lasă în urmă, aflându-se, deja, la granița dintre două lumi: cea *reală*, a Corinei, și cea *de dincolo*. Dacă agentul simbolizant al *începutului mării călătorii* este, în cazul lui Gavrilăscu, pălăria, aici sunt pantofii („«Pantofi de mort», își zise Ticu văzând perechea pe care vânzătorul i-o întinsese peste tejghea. De fapt, el îi arătase pe cei de alături, dar vânzătorul n-a înțeles.”⁵). Stilul indirect-liber îi permite naratorului auctorial să asocieze succesiunea gândurilor și a rememorărilor personajului cu o suită de simboluri cu semnificația camuflată în spatele cotidianului (aparent) derizoriu. Pendulând între două lumi, încă nepregătit să o părăsească pe cea dintâi pentru cea de-a doua, neînțelegând ce i se întâmplă, dar mânat de o irepresibilă dorință de regresie spațio-temporală, Ticu „simți o poftă

¹Ibidem.

²Dumitru Radu Popa, *Călătoria*, în *Skenzemon!*, Ed. Curtea veche, București, 2005, p. 43.

³Ibidem.

⁴Idem, p. 44.

⁵Idem, p. 45.

irezistibilă să plece acasă, la Târgu-Neamț... sau nu... mai bine în munți, undeva în munții Neamțului.”¹

Bolnav de inimă, mereu cu flaconul de nitroglicerină asupra lui, Ticu își recapitulează himerele – de fapt, ultimele dorințe – drumul înapoi, spre casa copilăriei, și divorțul de Corina – înainte de a se culca și de a face un infarct ce se va dovedi fatal. Momentul durerii ascuțite din piept declanșează, în ordinea iraționalului – sau a fantasticului cu miză existențială – peregrinarea din intermundii: „Către dimineață, pe la cinci, Ticu se trezi cu o durere ascuțită în piept. Broboane reci îi acopereau fruntea. Cardiac vechi, nu se amăgi. De altfel, n-a fost decât o scuturătură, scurtă și rea. Pe urmă, o suspectă, nesfârșită liniște.”²

La nivel narativ, temporalitatea narată și cea narantă se amestecă, ca și discursul naratorului cu perspectiva lui Ticu, dând impresia că facerea textului coincide cu experiența retroactivă recuperatorie a celui care se pregătește pentru moarte. Senzația de evadare din real – „Gândi că e o dimineață halucinantă, fără umbră de realitate. Îi era bine, pentru o dată, și asta i se părea aproape o nedreptate. Viața lui de individ trecut prin atâtea, tracasările zilnice, dezastrul conjugal – nimic nu mai colora afectiv acest peisaj mirific, mult prea plăcut, de-a dreptul insuportabil pentru un om sensibil ca el. Și impresia tot mai clară că i se întâmplă ceva la care nu se gândise.”³ coincide cu recuperarea forței fizice și a sănătății de altădată, și reprezintă primul pas al unei călătorii inițiatice menite să lămurească individul asupra a ceea ce i se întâmplă și să-l ajute să se reorienteze într-o cronotopie ce se va dovedi nu doar halucinantă, ci și înspăimântătoare.

Primul obstacol – prag îl constituie o ușă cu lacăt dincolo de care se va desfășura, odată personajul intrat, o stranie operațiune de interogare a acestuia, cu semnificație ambiguă. Cardiacului i se cere socoteală pentru câteva versuri compuse în perioada liceului, iar indecizia cronotopului – și a personajului care încă trăiește simultan în două sau chiar trei realități (cea *reală*, din care alunecă în moarte, cea de tranziție către *dincolo* și cea *de dincolo*, spre care calea prin hățișul de simboluri, de atrape și de piedici/probe) se corelează cu o componentă subversivă (cuplul anchetator – anchetat) și cu propriile coniecturi interpretative pe care Ticu, încercând cu disperare să înțeleagă ce i se întâmplă, le face.

¹Idem, p. 45.

²Idem, p. 46.

³Idem, p. 47.

Jocul pe referință face cu puțință intersectarea a două tipuri de discursuri și suprapunerea diegetică a unei scene (tipice) de anchetă cu o scenă halucinantă de măsurare postmortem a faptelor: „- Deci recunoașteți? – Omule, n-am ce să recunosc sau să nu recunosc. Lasă-mă în pace! – Aha! se repezi individul. Foarte bine: nu spuneam eu că o să ne împrietenim de minune? Ați început să mă tutuiți. Perfect! Felicitări!”¹ Semantica dublă a secvenței interogatoriului coincide cu un proces de pierdere treptată a capacităților raționale și a deprinderilor uzuale ale individului. Așa se face că Ticu nu mai poate/știe citi, iar după ce trece de acest prim prag („Vrasăzică așa: mort! Mi-ai făcut-o! Altfel, mă miram și eu... Ai scăpat ușor. Dar fii atent - e pentru ultima oară.”)², se așează în rândul celor care așteaptă să primească un număr de ordine. Traversarea holului prin care zboară liliaci tăcuți se continuă, în cazul protagonistului care-și așteaptă rândul, cu o răsturnare a ordinii numerelor, căci în următoarea încăpere se intră în ordinea inversă a sosirii.

Aici, într-un cadru asemănător unui birou de copiat acte (sau, de ce nu, a unei săli de poliție), lui Ticu i se ia o declarație, i se iau amprentele, iar personajul pare a începe să se detașeze de sine: „Și, pe măsură ce țigara se consuma, simțea o depersonalizare suverană cuprinzându-i toate mădularele. Era ca și cum s-ar fi observat permanent, din afară, pierzând treptat noțiunea propriei sale ființe.”³ Proba reînțoarcerii la familia-care-ar-fi-putut-să-fie pare a include stadiul de anticameră (terifiantă) a morții: „”. Îmbrățișarea de gheață a femeii, ipoteticul fiu al lui Ticu pot face parte dintr-o *lume cu puțință* ce-l include pe protagonist sau pot fi, pur și simplu, rodul imaginației bătrânului.

Următoarea încăpere/probă/formă de inițiere întru moarte, precum și următoarea întruchipare a *păzitorului pragului* se constituie din nou din jocul lexico-semantic pe referință, căci dorința de a se spovedi, a celui pe cale să treacă dincolo, îl vizează pe preotul chemat la ultima spovedanie a unui condamnat la moarte, sau pe celebrul Sfinx. „Eu sunt arătat foarte rar și anume atunci când nu mai e nimic de făcut”⁴, afirmă preotul – ipostază/avatar al Sfinxului antic ce-i pune neofitului o întrebare: mincinosul este optimist sau pesimist? Ticu dă răspunsul greșit, căci

¹Idem, p. 51.

²Idem, p. 52.

³Idem, p. 57.

⁴Idem, p. 60.

mincinosul este pesimist, nu optimist, pentru că „nu crede în puterea adevărului.”¹

Acum Ticu înțelege că altcineva a decis, deja, soarta lui – „de vreme ce existența lui nu-i decât o lamă văzută la microscop.”² Simbolurile – înrudite – ale Sfinxului care sălășluiește în fiecare om, și al omului lui Leonardo – crucificatul perfect din punct de vedere geometric – traverrsează secolele pentru a se regăsi și a converge semantic în imaginea cristic – sacrificială: „- Hei, Leonardo! exclamă el, fără să-și poată reține mirarea în fața acestei priveliști, atât de echivocă în simbolistica ei. Omul ținea bărbia adânc în piept și părea că doarme. Era, oricum, imobil. Poziția lui, deși trimitea cu ușurință la ideea de supliciu, dădea totuși o copleșitoare impresie de forță; sau de forță care se risipește, se vlăguește, pentru a se preface în altceva mai bun.”³ Ultima viziune a personajului, de dinainte de moarte, și după dialogul cu Crucificatul, asociază, olfactiv și afectiv, mirosul de putrefacție al trupului cu inocența vârstei infantile.

În epilog, Corina află că Ticu intenționa să se întoarcă în locurile copilăriei – își cumpărase bilet de tren spre Târgu-Neamț – și rememorează spaima trăită alături de trupul defunctului, când „a avut o clipă senzația că încăperea e absolut goală.”⁴ Ticu trecuse, se vede, *dincolo*.

La finalul textului, rămâne o senzație de straniețate generalizată, pe care cititorul o împărtășește cu personajele, sau chiar de spaimă construită cu ajutorul unui „text de o violență a denunțării al cărei hohot sinistru copleșește și astăzi.”⁵

BIBLIOGRAFIE

Diaconu, Mircea A., *Dumitru Radu Popa and the Morphology of Appearance*, în „Globalization and intercultural dialogue : multidisciplinary perspectives” / ed.: Iulian Boldea - Tîrgu-Mureș: Arhipelag XXI, 2014 ISBN 978-606-93691-3-5 (C) Arhipelag XXI Press, 2014, disponibil la adresa <http://www.upm.ro/gidni/GIDNI-01/Lit/Lit%2001%2011.pdf> – accesat la 1.10.2016.

Ifrim, Nicoleta, *History and Identity in Post-Totalitarian Memoir Writing in Romanian*, *CLCWeb: Comparative Literature and Culture*, nr. 16.1 /

¹Idem, p. 61.

²Ibidem.

³Idem, p. 62.

⁴Idem, p. 63.

⁵Mircea A. Diaconu, art. cit., p. 114.

March 2014, Purdue University Press,
<http://docs.lib.purdue.edu/clcweb/vol16/iss1/11/>, WOS:000333326200011

Milea, Doinița, *Implementation in stage of the world-text*, în vol. „Interculturalitate și plurilingvism în context european”, pag.61-69, 2015, WOS:000378362000005

Pîrvan-Jenaru, Dana, *Existența ca amnezie sau neînțelegere*, în „România literară”, nr. 28/2008, disponibil la adresa http://www.romlit.ro/existena_ca_amnezie_sau_nenelegere - accesat la 1.10.2016.

Popa, Dumitru Radu, *Călătoria*, în *Skenzemon!*, Ed. Curtea veche, București, 2005.

Urian, Tudorel, *Proza de laborator*, în „România literară”, nr. 12/2004, disponibil la adresa http://www.romlit.ro/proza_de_laborator - accesat la 1.10.2016.